

Transnacionalna izhodišča za etično prakso v interveniranju proti nasilju nad ženskami in zlorabi otrok

Liz Kelly,

London Metropolitan University, Velika Britanija

Thomas Meysen,

Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrecht e.V.(DIJuF),
Heidelberg, Nemčija

Sodelavke:

Carol Hagemann-White

Universität Osnabrück, Nemčija

Vlasta Jalušič

Mirovni inštitut, Ljubljana, Slovenija

Maria Jose Magalhaes

Universidade do Porto, Portugal

Transnacionalna izhodišča za etično prakso v interveniranju proti nasilju nad ženskami in zlorabi otrok

UVOD

Zaradi vse večjega zavedanja, da so zasebne sfere družine, seksualnosti in medosebnih odnosov prizorišča nasilja, so se spremenile zakonodaje in politike na nacionalni in mednarodni ravni. V Evropi zdaj obstaja široko soglasje o tem, da je država odgovorna za zaščito otrok in žensk pred nasiljem. Toda ko vstopamo na ta prizorišča, se soočamo s kompleksnimi presečišči razmerij moči v zvezi s spolom, starostjo, rasno ali etnično pripadnostjo, nacionalnostjo, religijo: z matriko pravic in odgovornosti, med katerimi moramo krmariti strokovnjaki in strokovnjakinje. V tem prispevku uporabljamo splošni pojem interveniranje, pri čemer se opiramo na njegovo etimologijo: venire – iti, inter – vmes oziroma noter. Tisti, ki interveniramo, vstopamo v življenja drugih, s tem pa se odpira vrsta etičnih vprašanj in dilem, ki so prav tako povezane s hierarhijo moči – moči države, pripadnosti in znanja. Interveniranje, kot ga razumemo tu, obsega poleg podpore, zagovorništva in svetovanja tudi postopke ocenjevanja ogroženosti, preiskovanje in pravne ukrepe.

Z vpeljavo etike vpeljemo tudi besedo morala: tu predlagamo izhodišča, s katerimi bi radi spodbudili premislek o tem, kaj obsega etična praksa v interveniranju proti nasilju, hkrati pa odsvetujemo takšen odnos, v katerem se moralne sodbe sprejemajo na podlagi stereotipov. Različne službe imajo različne vloge in odgovornosti: nekatere so po zakonu pristojne za intervencijo (policija, sodišča, socialne službe, ko gre za zaščito otrok), druge imajo skrbstveno dolžnost (zdravstvo, socialne in svetovalne službe), poleg tega pa so tu še nevladne organizacije, ki nudijo, kolikor je to mogoče, varne prostore za premislek o tem, kaj pomeni nasilje in kakšne so njegove posledice (SOS telefoni, svetovalnice, varne hiše, posebne ženske organizacije). V medinstitucionalnem delu moramo te razlike priznavati in spoštovati.

To besedilo črpa iz dela, ki smo ga opravili v okviru projekta CEINAV¹ in pri katerem smo se osredotočili na tri oblike nasilja (telesno zlorabo in zanemarjanje otrok, nasilje v intimnem partnerstvu in trgovino z ljudmi za spolno izkoriščanje) v štirih državah (Angliji/Walesu, Nemčiji, na Portugalskem in v Sloveniji). Izpeljali smo pogovore v multidisciplinarnih fokusnih skupinah s strokovnjaki in strokovnjakinjami na teh področjih, individualne intervjuje z ženskami ter mladostniki in mladostnicami iz manjšinskih skupnosti, ki so doživeli eno ali več navedenih oblik nasilja, ter umetniško-kreativni in reflektivni proces z žrtvami nasilja in strokovnjakinjami.² Projekt ni raziskoval le tega, kdaj je interveniranje upravičeno, temveč tudi, kakšne smernice upoštevajo strokovnjaki, kako vzpostavijo stik s tistimi, ki jim nudijo podporo in pomoč, ter kakšno interveniranje ženskam in mladostnikom dejansko prinese spremembe v življenje.

Škoda, ki jo povzročajo nasilje in zlorabe

Razvijam in zagovarjam razumevanje jaza kot v osnovi odnosnega – nasilje ga lahko uniči, lahko pa se v odnosu z drugimi tudi ponovno vzpostavi. (Brison, 2002.)

Nasilje odvzame nadzor nad lastnim telesom in umom, spremeni notranje doživetje sebe in odnose z drugimi. Vsako interveniranje bi se zato moralo začeti z zavestjo, da je lahko vsak naslednji poseg del ponovnega tkanja družbenih vezi, lahko pa tudi poveča škodo. Pri interveniranju se ne soočamo le z vprašanjem, kako zaščititi pred nadaljnjo zlorabo, temveč tudi, kako širiti »prostor za delovanje«, povrniti prostor svobode, v katerega je bilo poseženo, kako se spoprijeti s hudimi izkušnjami in kako omogočati pozitivno starševstvo.

1 Kulturna srečevanja v intervencijah proti nasilju; Cultural Encounters in Interventions Against Violence (CEINAV).

2 V skladu z načelom neseksistične rabe jezika v nadaljevanju besedila izmenično uporabljamo moški in ženski spol. Ko na primer zapišemo strokovnjakinje, so mišljeni tudi strokovnjaki, ko zapišemo mladostniki, so mišljene tudi mladostnice itd.

Nasilje nad ženskami in otroki je običajno proces ponavljajočega ravnanja, ne pa posamezni kaznivi »incidenti«. Vsaka oseba ima kompleksno zgodbo, ki jo mora povedati, če naj bo zloraba prepoznana in imenovana, oseba pa mora dobiti zagotovilo, da se zloraba v prihodnosti ne bo ponovila. Marsikdaj je lahko nasilje povezano tudi z drugimi oblikami zlorabe v življenju – z vrstniškimi nasiljem v šoli ali vsakdanjimi seksističnimi in rasističnimi »mikroagresijami«. Mikroagresije so žalitve, omalovaževanje ali sramotenje, ki pripadnici manjšinske ali druge nedominantne skupine posredujejo sovražna ali negativna sporočila, ta pa utrjujejo stereotipe: če na primer komu rečeš »Zame nisi črnc«, to nakazuje, da temnopolte povezuješ z nečim negativnim, kar naj ta oseba ne bi bila; če v službenem okolju naslavljaš žensko z »dragica« ali »ljubica«, zmanjšuješ njeno vrednost v primerjavi z moškimi kolegi. Zavest, da te pogosto manj spoštujejo, neposredno vpliva na to, kako doživljaš nasilje, in na sposobnost, da si poiščeš in dobiš pomoč. Prepoznavanje teh izkustvenih povezav je del tiste usmeritve, ki poskuša prepoznati in razumeti škodo, povzročeno z viktimizacijo.

Etika obsega tako delovanje kot odnos in vpliva na to, kaj počnemo in kako to počnemo. Strokovnjak recimo lahko deluje skrbno in spoštljivo, a vseeno ne izvede zaščitnih ukrepov, v drugem primeru je lahko oster in nesočuten, a izvede zaščitne ukrepe. Etična praksa naj bi združevala oboje – spoštovanje in zaščitno delovanje.

Ponovno se moramo spomniti, kako pomembno je, da svoje stranke vzamemo resno in jih spoštujemo. (Socialni delavec, ZZO, DE.)¹

Ravnati moramo previdno, da spoštujemo njene pravice in izvemo, ali ji je težko, ali potrebuje pogovor o tem in kako želi ravnati naprej. (Nevladna organizacija, NP, E&W.)

Prvič, kar mi najbolj pomaga, ko pridem sem, je, da imajo vsi nasmeh na obrazu. Ko sem prvič prišla sem, mi je to pomenilo več kot vse na svetu. (Ženska, NP, SI.)

Kaj to pomeni za interveniranje

Pri nasilju gre za poniževanje, za to, da se počutiš manjvredno in nadzorovano. Če naj bo interveniranje etično, si moramo prizadevati, da ne reproduciramo takšnega odnosa. Rečeno drugače, začeti moramo s tem, da priznamo drugo osebo oziroma osebe. Izhodišče stroke mora biti interes, da delujemo skupaj in v dogovarjanju z osebo, katere integriteta in dostojanstvo sta bila poteptana. Kadar oseba išče pomoč ali jo je pripravljena sprejeti, to pomeni, da je bila veliko več kakor le slišana – pomeni, da skupaj raziskujemo preteklost, sedanost in možno prihodnost. Glavna odgovornost vpletenih služb in institucij je zaščita, ki pa je ne razumemo preprosto kot ustavitev nasilja, temveč tudi kot podporo za načine življenja brez nasilja, pri ponovni izgradnji sebe in družbenih vezi.

Toda včasih moramo strokovnjakinje preiskati primere, ko odrasle žrtve in/ali otroci ne iščejo podpore ali interveniranja: tu so pred nami čisto posebna etična vprašanja in izzivi. Na prvi ravni gre za vprašanje, kdaj je preiskovanje legitimno, na drugi za vprašanje, koliko je mogoče biti iskren in odkrit o tem, kaj se lahko zgodi v nadaljevanju, ter koliko nadzora in vpliva ima lahko žrtev v tem procesu. Na tretji ravni pa gre za razreševanje možnih konfliktov med pravicami in odgovornostmi.

Etični okvir nam nudi izhodišče za premislek, kako najti pot skozi napetosti in dileme, ki se pojavljajo v vseh fazah interveniranja. Ti izzivi in vprašanja še zlasti izstopajo, ko imamo pri delu opraviti z raso/etnijsko, kulturo in religijo: raznolikost Evrope pomeni, da so del tega iskanja poti vse bolj tudi nova zgodovinska ozadja, vrednote in pomeni.

¹ Uporabljamo citate strokovnjakov in strokovnjakinj, žensk in mladostnikov/-ic iz naše raziskave. Pripisi navajajo njihov položaj, obliko nasilja, o kateri govorijo (ZZO = zloraba in zanemarjanje otrok, NP = nasilje v partnerstvu, TSI = trgovina z ljudmi za namene spolnega izkoriščanja), in v kateri državi se nahajajo (E&W = Anglija in Wales, DE = Nemčija, SI = Slovenija, PL = Portugalska).

ETIČNA USMERITEV

Spoštovanje in človeško dostojanstvo

Načeli spoštovanja in človeškega dostojanstva bi morali biti temelj vsega, kar delamo; še pomembnejši pa sta, ker sta bili z zlorabo najbrž obe poteptani, kar pogosto zbudi občutek sramu. Bistven pri etiki je način, kako ravnamo z drugimi: ali vzpostavimo stik z njimi z resničnim zanimanjem in skrbjo, z namenom, da bi bili poštene in pravični, da bi naredili več dobrega kakor škode? Ženske, otroci in starši so običajno občutljivi za vsak namig, da so morda vredni manj od drugih zaradi tega, kar jim je bilo storjeno, ali tega, kar so storili. Če smo pozorni na to v sebi in drugih, lahko preprečimo, da bi jim interveniranje povzročilo še več škode. V tem smislu bi se morali tudi zavedati, da ženske in otroci oblikujejo svoje strategije reševanja in preživetja ter da so si doslej že pomagali s svojimi viri in viri drugih. Ni nujno, da so šibki in popolnoma nemočni, čeprav se zaradi ponavljanja zlorabe ob prvem srečanju z nami morda počutijo tako. Po drugi strani pa so nekateri jezni, defenzivni in oprezni. Če pri delu izhajamo iz stereotipov o tem, kako bi se žrtve morale počutiti in vesti, smo v vzpostavljanju stika z njimi težko odprti, to pa lahko pomeni, da jih nenamerno še bolj degradiramo in ponižamo. Kathleen Barry (1979) pravi temu »viktimizem«.

Ustvarjanje vloge in položaja žrtve je praksa, ki jo imenujem viktimizem. ... pripišemo ji status žrtve in jo nato razumemo le glede na to, kar se ji je zgodilo. ... Posledica tega je lahko, da je tudi drugi ne vidijo kot osebo, pač pa kot žrtev, kot nekoga, ki je bil deležen nasilja. Viktimizem je objektivacija, ki uveljavi nova merila za opredelitev izkušnje, ta merila pa popolnoma odpravijo vprašanje volje in zanikajo, da je ženska, celo ko trpi spolno nasilje, živa, spreminjajoča se, rastoča in interaktivna oseba. (Str. 38–39.)

S staršem ali starši, ki so zanemarjali ali poškodovali otroka, lahko pride do podobnega procesa, v katerem jih zvedemo na stereotip, pogosto v zvezi s socialnim položajem ali rasno/etnično pripadnostjo. Če se jim približamo kot kompleksnim, celostnim ljudem, ženskam in moškim, lahko nastane prostor, v katerem si upajo prepoznati svoje vedenje. Stereotipi o moških, ki zlorabljujejo in izkoriščajo ženske, lahko te moške izločijo iz kategorije človeškega, zaradi česar se ne zdijo vredni, da bi se z njimi ukvarjali. Vsakomur, ki je soočen z intervencijo, bi morali izkazati osnovno spoštovanje in priznati človeško dostojanstvo: tisti, ki škodujejo drugim, imajo pravico, da na teh temeljih prevzamejo odgovornost in dobijo priložnost za spremembo, da dobijo možnost za razmislek o tem, kar so naredili, in o posledicah svojih dejanj. Moški, ki so si podrejali svojo partnerko ali trgovali z ženskami, morajo dobiti jasna sporočila, da njihovega vedenja ne podpiramo in ne odobravamo. Ko gre za telesne zlorabe in zanemarjanje otrok, matere in očetje navadno potrebujejo pomoč, da razmislijo o svojem starševstvu in pogosto tudi o odnosu med sabo, če naj spoznajo, kakšne potrebe imajo njihovi otroci, in razmislijo o tem, kakšno je pozitivno starševstvo.

Strokovnjakinje se moramo zavedati, da je v gospodinjstvih, kjer živijo otroci in je prisotno partnersko nasilje, treba zaščititi tudi odraslo žensko. Če sama potrebuje zaščito, si moramo ob intervenciji prizadevati, da bi odprli možnosti za ukrepe, ki bi ji pomagali najti pot iz nasilja. To naredimo tako, da jo podpiramo v iskanju rešitev, ki zagotavljajo varnost tako njej kot njenemu otroku ali otrokom.

Vse, kar so hoteli, da naredim, je bilo, da zapustim dom in grem v varno hišo, toda to je tako nepravilno! On je tisti, ki bi moral zapustiti hišo. ... vse v moji hiši je bilo kupljeno z mojim denarjem. (Ženska, NP, PT.)

Osredotočenost na namen interveniranja

Vsi so tako nenaklonjeni tveganju in celo v tistih zelo uravnoteženih primerih se po navadi postaviš na stran previdnosti. (Tožilka, ZZO, E&W.)

Interveniranje proti medosebnemu nasilju ni samo sebi namen. Njegov cilj je zaščititi ali povrniti dostojanstvo osebi, ki je ali bo verjetno trpela nasilje. Zaščita je tako ključni del te naloge, ki ima običajno pravni okvir. Če službe ne ukrepajo, da bi zaščitile žrtve, kadar vedo za nasilje, smo strokovnjaki in organizacije izpostavljene tudi javni kritiki. Zato se lahko zgodi, da se osredotočamo na izogibanje napakam in zgolj na preprečevanje tega, da bi se zgodilo ali ponovilo najhujše, namesto na oblikovanje zaupanja in odnosa ter omogočanje dobrih rezultatov. Dobri rezultati so več kakor le zmanjševanje tveganja ali zagotavljanje takojšnje varnosti, obsegajo celovitejšo in kontekstualno oceno prestane škode in načinov, kako jo je mogoče ublažiti. Zlasti na področjih, za katera sta značilni pogosta negotovost in dvoumnost, lahko »spoštovanje pravil/smernic« postane poklicno pribežališče pred zahtevnejšim angažmajem. Potreba po možnosti sklicevanja na jasne standarde in smernice je razumljiva in resnična, vendar zato še ne bi smeli zmanjševati vrednosti strokovne presoje v posameznih situacijah. Smernice/standardi/pravila so osnova, izhodišče za razmislek o tem, kako jih lahko uporabimo in kakšne posledice imajo lahko za življenje posameznih žensk, otrok in družin.

Odločanje o sebi in sodelovanje

Dali so me v sobo in me začeli spraševati o očetu, vse od A do Ž, a res nisem hotela govoriti z njimi. Predstavljajte si, trije moški sedijo ob tebi in ti postavlja vprašanja, a nisem govorila. Rekla sem jim, da se jih to ne tiče ... To je bila moja osebna stvar, ni jih zadevalo. (Ženska, TSI, SI.)

Ojoj. Kot da bi bila moja šefica. No, bilo je, kot da bi odločila o vsem v zvezi z mano. Res sem se tako počutil. (Mladostnik, ZZO, DE.)

Ko smo začeli pripovedovati o naši situaciji, so takoj rekli, da morajo obvestiti pristojne. Takoj sem odnehala. Absolutno gotova sem, da če bi zahtevala ločitev, bi me ubil, prepričana sem. (Ženska, NP, PT.)

Če se na močno zavezo držav, da intervenirajo v situacijah nasilja, naveže kultura »spoštovanja pravil«, lahko nastanejo prakse, v katerih je nadzor v rokah strokovnjakov, o teh pa se domneva, da o nasilju in tem, kako ga končati, vedo več od tistih, ki ga trpijo, ali denimo od staršev, ki so zanj odgovorni. Tako pride do dejanj, ki ne izhajajo iz pogovora in izmenjave, pač pa iz pokroviteljskega stališča »mi vemo, kaj je najboljše«. Vsi – ženske, otroci, starši, strokovnjakinje vedo več ali manj in vedo različne stvari, in te različne oblike vednosti je treba deliti in se dogovarjati.

V pogovoru se na primer lahko pokaže spornost pojmovanja, da »pripadnice manjšin«¹ prej sprejmejo zlorabo ali je niti ne opredelijo kot nasilje (kar je stališče nekaterih strokovnjakov v naši raziskavi): ženske lahko jasno povedo, da je vedenje njihovih partnerjev ali izkoriščanje trgovcev z ljudmi napačno, nesprejemljivo, vendar ne verjamejo, da ga je mogoče ustaviti, ali pa ne vedo, na čigavo podporo se lahko zanesejo. Tu se srečujemo z različico viktimizma, po kateri pripadnice manjšin »ne vedo«; toda strokovnjakinje bi morale biti bolj radovedne in ugotoviti, kaj ženske, s katerimi delajo, vedo in mislijo: jih obravnavati kot poznavalke svojih izkušenj ter jih informirati o njihovih pravicah in možnostih, da aktivirajo sistem interveniranja.

1 Izraz uporabljamo za vse, ki pripadajo etničnim ali kulturnim manjšinam; želimo pa opozoriti, da je določanje pripadnosti manjšini družbeni proces.

Obstoj »tradicije«, v kateri ženske »sprejmejo, kar pride«, še ne pomeni, da bi moškimi morali oprostiti nasilno vedenje. Takšne zlorabe so zakoreninjene v idejah o pravicah moških, strokovna podpora pa ženskam omogoči, da prepoznajo svojo pravico do življenja brez nasilja. (Coy & Sharp-Jeffs, 2016, str. 33.)

Hkrati so v primeru otrok in tudi žensk možne situacije, ko so na kocki varnost, dostojanstvo in samospoštovanje in ko oseba potrebuje druge, da jo zagovarjajo in/ali prevzamejo odgovornost za težke odločitve. Vplivi dolgotrajne zlorabe lahko spodkopljejo samozavest, včasih pa je nadzor tako obsežen, da omeji sposobnost odločanja o sebi. Vendar ne moremo vselej vedeti, ali gre res za takšno situacijo, dokler ne ustvarimo okolja, v katerem lahko ženske in otroci nekemu povedo svojo zgodbo. Etične pozicije torej niso absolutne. Spreminjajo se glede na to, kakšna čustvena in druga sredstva ima oseba v danem obdobju na voljo za odločanje o sebi, in glede na to, kakšne možnosti imamo strokovnjaki za vzpostavitev odnosa s posameznico. Zato sta v interveniranih nujna dogovarjanje in premislek. Ni neetično delovati v imenu druge osebe, če nas za to prosi ali sprejme, ko ji to ponudimo. Lahko pa je neetično, če izvedemo zaščitne ukrepe za nekoga, ki je ponujeno pomoč zavrnil ali je ni sprejel, zlasti ko je to odrasla oseba. Tu si moramo postaviti vrsto vprašanj: Ali obstajajo druge oblike podpore, ki bi bile morda sprejemljive? Morda zavračanje podpore izvira iz strahu ali prisile? So v zakonih/postopkih opredeljeni roki? Imamo možnost upočasniti procese, da bi pridobili čas, ko bi lahko osebo spodbudili k sodelovanju? Vprašanje, ali lahko v danem kontekstu prilagodimo roke, da bi razmislili o možnih preprekah in pomislekih žensk, mladostnikov in otrok, je ključno.

Strah te je, ali pa se bojiš za svoje življenje ali življenje svojega otroka, ali ... imaš druge želje, ali te je sram pred sosedi ... Tako da takrat nisi zmožen sam sprejemati odločitev. (Ženska, NP, SI.)

No, zelo jasno je, če moram domnevati, da obstaja konkretna nevarnost, da je dejansko v nevarnosti, da prihaja do napadov in se dogajajo zelo hude stvari, potem bi to informacijo gotovo posredovala naprej. (Nevladna organizacija, TSI, DE.)

Interveniranje v življenja žensk, staršev in otrok, ki se začne brez njihovega soglasja in tako razveljavi pravico do samoodločanja, je legitimno le, kadar je njihova varnost resno ogrožena. Na področju nasilja nad ženskami je to edini primer, ko je začetek interveniranja brez soglasja etično upravičen. Na področju zlorabe in zanemarjanja otrok moramo v skladu z odgovornostjo države za zaščito (19. člen Konvencije o otrokovih pravicah) in pravico otroka, da živi s svojo družino (18. člen Konvencije o otrokovih pravicah), oceniti možne posledice za posameznega otroka tako v primeru, da bomo intervenirali, kot v primeru, da ne bomo intervenirali, pri tem pa moramo upoštevati, da se sposobnost in želja otrok in mladostnikov, da sodelujejo pri odločitvah, povečujeta s starostjo.

Zagovorništvo kot delovanje za drugega je lahko primerno, ko so zaradi zlorabe možnosti osebe za delovanje osiromašene, in/ali v procesih, v katerih bi bila lahko strukturno prikrajšana, recimo če ne pozna jezika ali zakonodaje in sistemov, pa tudi, če ne naleti na pošten in pravičen odziv. Toda za izvajanje zagovorništva moramo vedeti, kako oseba razume svojo situacijo, svoje potrebe in cilje, in prizadevati si moramo, da se v okviru zaščite tem potrebam in ciljem kar najbolj približamo. Vloga strokovnjakinje je zagotoviti, da so pravice osebe prepoznane in uresničene. To vključuje tudi razlago zakonov, politik in procesov, tako da lahko ženska ali mladostnik pozneje postane sama svoja zagovornica. S takšnim sodelovanjem in razpravo se lahko proces pomakne od delovanja za nekoga k delovanju z nekom.

[V]sak načrt interveniranja mora biti narejen v skladu z voljo ženske. Kajti konec koncev vemo, da so ženske strokovnjakinje za svoja tveganja, za tveganja, ki jih živijo. (Nevladna organizacija, center za ženske, NP, PT.)

Sprejemanje negotovosti: prezgodaj ali prepozno, preveč ali premalo?

Ja, najboljša bi bila stoođstotna varnost – stoođstotna, a tega preprosto ne moreš imeti. (Vzgojiteljica, ZZO, DE.)

[P]omembno je, da se vsi strokovnjaki/-nje zavedo, da so čustva ųrtve zelo ambivalentna. (Sodnica, NP, PT.)

In to je natanko naš pogum ali pomanjkanje poguma ali kaj, naša odločitve, kako se včasih ... lotimo problema ali ne, razlogi za zavlačevanje, to je res teųko. Tega ne morem povedati drugače. (Svetovalec, krizni center, ZZO, DE.)

Etične dileme o prezgodnji ali prepozni, preveliki ali nezadostni intervenciji vznemirjajo strokovnjake v vseh državah in strokah, zato iščemo učinkovitejše načine za oceno stopnje nevarnosti ali moųne škode. Včasih se to lahko zdi kot hoja po vrvi, toda po navadi je pot veliko širša in v procesu sprejemanja odločitve obstaja prostor za alternative. Tudi najboljši sistemi za oceno in obvladovanje tveganja namreč ne rešijo vprašanj, kdaj in koliko intervenirati.

Nekako se je na začetku vse zgodilo prehitro, zdaj pa se vse dogaja prepočasno. (Mladostnica, ZZO, E&W.)

Res sem se počutil videnega in da me nekdo posluša, ne pa da ko govorim, gre skozi eno uho noter in skozi drugo ven. In, ja, to je bilo dejansko zelo dobro zame. (Mladostnik, ZZO, DE.)

Abstraktno zahtevo, da ocenimo (potencialno) tveganje oziroma škodo, moramo uravnoteųiti s konkretno situacijo poseganja v ųivljenje posameznice. Kjerkoli je mogoče, moramo zato začeti z vzpostavljanjem stika z ųrtvijo oziroma druųino. Tu se odpira vprašanje o etiki zbiranja informacij od drugih sluųb, preden govorimo z osebo ali osebami, za katere gre. V večinu strok sta osnovna elementa etične prakse znanje o tem, kako vprašati o nasilju in zlorabi v zaupnem tonu, skrbno in z občutkom, ter sposobnost poslušati in slišati povedano. Vendar vemo, da vselej ni mogoče povedati – zaradi ovir, kot so zadrega, prisila in nezaupanje. V takšnih primerih bi morali strokovnjaki nadaljevati preiskovanje, hkrati pa se še naprej pogovarjati ter ohranjati radovednost in odprtost do tega, česar ne vemo. ųenske, otroci in večinoma tudi starši bi morali čutiti, da dajemo prednost sodelovanju z njimi pred sodelovanjem z drugimi strokovnjakinjami.

[Svetovalke – pri nevladni organizaciji] me rešujejo strahu. (ųenska, TSI, E&W.)

Seveda se zavedamo, da bo ųensko, ko jo prepoznamo kot ųrtev zločina, to bolj frustriralo kot opogumilo, saj ji bo sesulo (samo)podobo, vsa tista pričakovanja, ki si jih je ustvarila. (Nevladna organizacija, TSI, PT.)

Včasih moramo izvesti zaščitne ukrepe, tudi ko jih ųrtve ne zahteva. V takšnih situacijah moramo tehtati med interesi. Ti so lahko splošni in zavezujoči (določeni z zakonodajo, smernicami) ali pa zahtevajo strokovno presojo primera. Vselej pa je potreben pogum za to, da bodisi delujemo bodisi ne delujemo, pogum, da ne upoštevamo le pravil, temveč raziščemo, kateri ukrepi bi bili za osebo najkoristnejši. Za ta proces razmisleka tudi sami strokovnjaki potrebujemo podporo, prostore, kjer lahko preučimo moųne posledice svojih dejanj, vključno s posledicami za svoj odnos z ųenskami, otroki in starši.

Zaupnost, transparentnost in odnosi zaupanja

Gospa Y. Nanjo lahko računam. Zdaj sem sproščena, ne tako kot prej. ... Vse ve o meni. Ja, vse ji lahko povem, zaupam ji, da tega ne bo izdala. (ųenska, TSI, DE.)

Ja, absolutno, takoj, pri prvem pogovoru, ko sem prišla h gospe X, se mi je zazdelo: ta gospa te posluša, na voljo ti je in verjame vate. (ųenska, NP, SI.)

Ko sem šla v institucijo, so mi dodelili skrbnico. Moja skrbnica je neverjetna oseba. Kot mama mi je. V instituciji me obravnava tako kot vse druge, zunaj institucije je kot mama in me obravnava, kot da bi bila njena hči. (Mladostnica, ZZO, PT.)

Vse je bilo zaupno in zasebno. O mojih osebnih zadevah [v nevladni organizaciji] niso govorili z nikomer. [Kar je] res pomembno, ker o tem ne govorim s komerkoli. Če govorim, mora biti ta oseba, oseba, s katero govorim, zaupanja vredna; res so se poglobile in so razumele. (Ženska, NP, E&W.)

[A]li pa ji najprej kaj ponudimo, možnost bivanja, hrano, nekoga, ki govori njen jezik. Tudi tako lahko zgradimo zaupanje. (Nevladna organizacija, TSI, DE.)

Izkušnja nasilja in zlorabe, še posebno od partnerja ali družinskega člana, pomeni izdajo zaupanja. Graditi in vzdrževati zaupanje v odnosih je zato nujno, je pa tudi izziv. Za ženske in otroke, ki premagujejo izkoriščanje, zlorabo ali zanemarjanje, je zaupen odnos s strokovnjakinjami izredno pomemben; da bi ga ustvarili, moramo ves čas ohranjati ravnotežje med zaupnostjo in transparentnostjo. Pravico do odločanja o sebi v zvezi z informacijami moramo čim bolj spoštovati in v vseh velikih podatkovnih zbirkah ohranjati anonimnost. Vendar včasih zaupnosti ne moremo obljubiti ali zagotoviti. V teh primerih bi morali ravnati predvsem iskreno in transparentno: meje zaupnosti moramo razjasniti na samem začetku in jasno povedati, kakšni bodo verjetni rezultati posredovanja informacij. Ženske, mladostniki, starši in – kadar je primerno – otroci imajo pravico vedeti, kdo bo dobil informacije. Tako spet pridobijo nadzor in se lažje odločijo, koliko bodo povedali in komu ter koliko naj zaupajo strokovnjakom. Z iskrenostjo in transparentnostjo, zlasti ob ukrepih, ob katerih so morda ženske, otroci in starši oprezni ali si jih ne želijo, postaneš tudi vreden zaupanja. Nadvse pomembno je imeti v mislih, da je posredovanje informacij dejanje, ki lahko pomaga ali škoduje – zato moramo o njem vsakič skrbno razmisliti: deljenje informacij ni interveniranje, ki samo po sebi zaščiti ali pomaga; tisto, kar lahko spremeni stvari, so dejanja, ki so posledica teh informacij.

Ta dolžnost prijave lahko žrtev pogosto spravi v situacijo večjega tveganja.... Včasih ljudje ravnajo neprevidno. (Center za žrtve, NP, PT.)

Kjer je zaupnost, razumeš soglasje in priložnost za gradnjo zaupanja. (Odvetnik, TSI, E&W.)

Informacijo posreduješ naprej in upaš, da se bo kaj zgodilo. (Učiteljica, ZZO, SI.)

[O]trok nam nekaj zaupa in če to informacijo posredujemo naprej, bomo na nek način zlorabili njegovo zaupanje, zato mislim, da je pomembno, da otroku to razložimo. (Nevladna organizacija, ZZO, SI.)

Prednost imata zaščita in novo življenje

Moral sem na sodišče kot priča, ker pa nisem hotel iti, sem rekel, da nima smisla, da hodim tja. ... Vendar so me prisilili, da sem šel. (Mladostnik, ZZO, SI.)

Potem me je poklicala svetovalka in mi rekla: »Poglej, ne prosim te za dovoljenje, sem že obvestila policijo, a prijavo bova naredili skupaj.« (Ženska, NP, SI.)

Mednarodni standardi človekovih pravic zahtevajo pregon zlorab in nasilja nad ženskami in otroki, toda v ospredju strokovnih smernic mora biti življenje brez nasilja, tudi če je v navzkrižju s kazenskim pregonom. Stalen etični izziv je, kako ustvariti sisteme, ki omogočajo tako zaščito kot pregon; sodelovanje v pregonu ljudje pogosto še vedno doživijo kot izgubo nadzora in ponižanje. To so nepravilna bremena, še posebno, če sistemu kazenskega pravosodja ne uspe, da bi pred postopki, med njimi in po njih zaščitil ženske in otroke. Konflikta in etičnih dilem ne moremo razrešiti le prek pravic žrtev v postopkih, čeprav je uresničevanje teh pravic nujno. Včasih je odgovornost države, da preganja, v nasprotju s samoodločanjem ženske ali največjo koristjo otroka. Pri nekaterih manjšinskih skupnostih je manj verjetno, da bodo v sistemu kazenskega pravosodja videle prizorišče varnosti/zaščite ali celo pravice – še posebno, kadar moški člani družine doživljajo rasizirane oblike nadlegovanja in/ali nadzora.

Tu so v igri nasprotujoča si razumevanja tega, kaj je pravično, in o tem je treba razpravljati. Postaviti si moramo temeljno vprašanje, kako je lahko kazensko pravo etično, če mu ne uspe zaščititi žensk ali otrok v procesih pregona ali če kaznovanje prevlada nad nujnostjo zaščite in podpore. Kaj smo pridobili, če morata ženska ali otrok zaradi pregona živeti v stalnem strahu pred maščevanjem in se odseliti iz skupnosti, katere del sta, ali pa ju preostala družina zavrača?

Ženske so že bile prikrajšane za glas oziroma nadzor, zato bi, če bi jim spet odrekli izbiro [glede posredovanja informacij], to bila ponovitev njihove izkušnje s trgovino z ljudmi. (Nevladna organizacija, TSI, E&W.)

Spoštuje mojo zasebnost, vse ji lahko povem. (Ženska, TSI, DE.)

Kultura in etnična pripadnost nista edini perspektivi

Ja, moja mama je Afričanka. Jaz – jaz nisem Afričanka. (Ženska, TSI, DE.)

Kultura je druga, zelo nujna, a le še ena prizma, skozi katero se obravnavaš primer. (Odvetnik, ZZO, UK.)

Resnica je, da odločitve med potrebo oziroma družbeno zahtevo po spoštovanju kulture in potrebo po intervenciji niso lahke. (Socialni delavec, ZZO, PT.)

Ljudi predalčkamo, če hočemo ali ne. To se vklopi avtomatično; ah, ja, Rusinje. Turki. Tega ne povemo na glas, toda na začetku se vklopi tudi pri nas. Da presojamo, ali je tveganje večje ali manjše. (Nevladna organizacija, NP, DE.)

Enaka pravica do zaščite ne glede na kulturno ali etnično poreklo ženske, otroka ali družine je s stališča človekovih pravic nesporen normativni okvir in načelo (nediskriminacije). Enake pravice pa ne pomenijo, da se moramo pri vseh osebah odzivati na enak način; iz tega ne izhaja, da bi moralo biti interveniranje popolnoma enako, nasprotno, prilagoditi ga moramo posameznim kontekstom.

Strokovnjaki iz večinskih kultur pogosto omenjajo negotovost, ki jo občutijo, ko delajo z ženskami in/ali otroki iz manjšinskih skupnosti. Nekateri jo pojasnjujejo s kulturno pripadnostjo. To lahko izvira iz pristne želje po globljem razumevanju zgodb, ki so drugačne od njihove, a je lahko tudi odraz pripisovanja kulture le tistim, ki ne pripadajo večini. Kultura je tako razumljena kot relevantna le za pripadnike manjšin, ki pogosto veljajo za »bolj tradicionalne«, tudi če ženske, otroci in starši, s tem ko iščejo ali sprejemajo podporo, nasprotujejo takšnim pogledom. Opraviti imamo z nevarnostjo stereotipiziranja, dojemanja »kulture« kot nespremenljivega bistva, kot podedovane in utrjene značilnosti. To lahko vodi k označevanju z »mi« in »oni«, k implicitnemu izključevanju manjšinskih otrok ali družin ter moških in žensk iz kroga zaupanja in pripadnosti.

To je del njihove kulture, da ženska ne sme – da mora to prenašati, da ne sme oditi. (Tožilec, NP, SI.)

Naša izkušnja, še posebej z Rominjami, je, da jih ne moreš spraviti iz njihovega klana. Res je tako, kot ste rekli, tako odraščajo. (Policija, TSI, DE.)

Na področju partnerskega nasilja lahko ukrepi spodbudijo tisto, čemur pravimo »trojna defenzivnost«: ženske so do strokovnjakov defenzivne zaradi svoje viktimiziranosti; zaradi vprašanja, kako jih bodo presojali kot matere; in zaradi pripadnosti manjšini. Zato mnoge cenijo dostop do specializiranih služb, ki jih vodijo pripadnice manjšin, kar ustvari drugačno osnovo za interakcijo.

Na področju zaščite otrok lahko zaidemo v past pripisovanja trpinčenja kulturnemu ali religioznemu ozadju, namesto da bi, tako kot sicer, preučili posamezno družinsko situacijo: trenutne življenjske razmere, posamezno, včasih večgeneracijsko naučeno ravnanje, v katerem ima lahko kultura bolj ali manj pomembno vlogo.

Na področju trgovine z ljudmi za namene spolnega izkoriščanja status imigrantke ali državljanstvo strukturno umeščata žrtev med »druge«, ker se v intervenciji v zameno za potencialno in delno zaščito zahteva sodelovanje v kazenskih postopkih. Še več, omejitve obdobja razmisleka in stabiliziranja situacije ter razlikovanje med državljanke EU in drugimi lahko onemogočijo celo najmanjšo podporo.

Na žalost lahko podpremo le tiste, ki so v NRM [nacionalnem mehanizmu za napotitev]. ... Ženskam, ki niso državljanke EU, ne moremo zagotoviti varnosti. Mislijo, da so varne, potem pa na koncu spijo na avtobusni postaji. (Socialni delavec/-ka, nevladna organizacija, TSI, E&W.)

Zaradi raznolikosti, ki obstaja v številnih državah in mestih, se mnogo strokovnjakinj srečuje z otroki in ženskami z drugačno tradicijo. Razvijanje »medkulturnih kompetenc« kot odgovor na te izzive ima svoje omejitve: preprosto ni mogoče, da bi imeli tudi le površno znanje o celotnem razponu porekel, zgodovin in kontekstov, s katerimi se lahko srečamo. Ta koncept vsebuje tudi implicitno predpostavko, da imajo celotne skupine skupna kulturna prepričanja in vrednote, kar je dodatna oblika stereotipiziranja. Poleg tega lahko pričakovanje, da bi morali biti strokovnjaki »kulturno kompetentni«, povzroči občutek nesposobnosti, ko se srečamo s kom, o čigar ozadju ne vemo veliko.

Ja, in medkulturne kompetence, ko razmišljam o otrocih v naši soseski, petdeset različnih narodnosti, kje je moje znanje o njih? (Ravnateljica osnovne šole, ZZO, DE.)

Postavljamo specifična vprašanja, da bi ugotovili, kaj moramo narediti in kaj potrebujejo, da bi bili varni. (Nevladna organizacija, NP, E&W.)

Predlagamo drugačen pristop, ki mu pravimo »strokovna radovednost«: biti poslušalec, poslušalka, ki poskuša razumeti s stališča drugega, si predstavljati, kaj bi ga lahko težilo, in potem to raziskati v pogovoru. To pomeni, da vsako žensko, otroka, starša postavimo v položaj poznavalca, nosilke vednosti o lastni zgodovini, družbeni umeščenosti ter kulturnih in socialnih izkušnjah. Tisti, ki nudimo podporo, smo lahko deležni te vednosti le, če postavljamo vprašanja in vstopimo v proces pogovora ter poskrbimo, da bomo razumeli, ne pa da predpostavljamo. Med drugim je ključno, da jih vprašamo, kaj v njihovem kontekstu pomeni biti žrtev ter kakšne pomisleke in strahove imajo glede sodelovanja z državnimi in podpornimi službami. Spoštljivo in primerno postavljanje vprašanj lahko razkrije tudi informacije, ki so odločilne za zagotovitev zaščite. Spraševanje o teh vidikih doživetih izkušenj in njihovo preučevanje je tudi pot, po kateri si prislužimo zaupanje, postanemo vredni zaupanja tistih, ki so bili viktimizirani, ter njihovih družinskih članov, s katerimi delamo; sčasoma bo to povečalo tudi zaupanje v lastno strokovno sposobnost in kompetentnost.

A to [strah] je zato, ker ne poznamo dobro realnosti in kulture. ... [V]elikokrat nas je strah tistega, česar ne poznamo. (Policistka, NP, PT.)

Ja, potrebujemo več časa in drugače moramo spraševati. Se pravi, vprašati moramo to, kar bi pri nemških družinah preprosto predpostavili, ker smo iz iste kulture. (Sodelavec na centru za mlade, NP, DE.)

Vprašala me je, v kakšni družini bi se počutila prijetno, ali je v redu, ali je kakšna posebna vera, take stvari – hotela je le, da bi se počutila prijetno, in me spraševala, če želim biti, če želim ostati. (Mladostnica, ZZO, E&W.)

Kultura in rasma/etnična pripadnost nista edini perspektivi. Druge prizme, skozi katere se obračamo k otrokom, mladostnikom in ženskam, so lahko v nekaterih situacijah ali za nekatere posameznice pomembne bolj ali manj od tega. Tudi to je nekaj, kar moramo raziskati skupaj z osebo, za katero gre. Pogosto se te kompleksnosti lokacije in identitet povsem izrazijo in so prepoznane le v specializiranih službah ali šele s podporo drugih, ki so v podobnem položaju.

Nekako si med seboj nudimo uteho, ko poslušamo naše zgodbe. (Ženska, TSI, E&W.)

To te okrepi, tako da zdaj čutiš, da lahko sama dihaš ... [T]akrat sem se prvič počutila varno. (Ženska, TSI, E&W.)

Za etično prakso so potrebna sredstva

Najprej žrtje, potem morala. (Bertolt Brecht.)

Temelj za samo etično prakso je, da država na nacionalni in lokalni ravni zagotavlja ključne elemente podpore in zaščitnih ukrepov. Če nujna podpora in pomoč nista na voljo in dostopna, ko ju ženske, otroci in starši potrebujejo, je ogrožena zaščita v širšem smislu. Zato je nujno, da imajo ženske, otroci in družine dostop do primerne podpore, ki lahko zadovolji njihove potrebe.

Potem smo dobili pomoč družini in stvari so se zame začele malo izboljševati. (Mladostnik, ZZO, DE.)

Ni vsaka služba/institucija primerna, da prevzame odgovornost za ukvarjanje z ženskami, otroki ali starši, ki iščejo pomoč. A če kdo pride k nam in začne govoriti o zlorabi, je naša etična dolžnost, da ga sprejmemo ter se naučimo, kako poslušati na začetku in pozneje, osebo pa nato napotimo na bolj specializirane službe.

Če so prepreka za zaščito in podporo jezik, poznavanje pravic in dostop do njih, morajo službe to urediti. Naloga sistemov je, da najdejo načine, kako vzpostaviti stik s tistimi, ki so zdaj izključeni. To med drugim pomeni iti ven – »doseči« prostore in kraje, kamor prihajajo marginalizirane skupine. Spodbuden zgled takšnega pristopa so specializirane podporne službe, ki jih vodijo pripadnice manjšin/strokovnjakinje in temeljijo na znanju manjšinskih skupnosti. Izredno pomemben je v primerih nasilja tudi položaj neodvisnih nevladnih organizacij; običajno imajo več možnosti za fleksibilnost, za odziv na individualne potrebe in situacije. Za etično prakso, ki obsega vse člene interveniranja, je pomembno, da to ceni in vzdržuje.

Za ženske bi bilo težko, če bi morale same skozi to, brez teh organizacij. (Ženska, NP, SI.)

ETIČNA STROKOVNOST

Najhujše je, ko potem rečejo, damo ti te tri mesece, ostani v tej stavbi, nikar v mesto N, niti v mesto D ne. Kaj? Samo drugačne polti smo. Imamo enake oči, telo, nismo tako drugačni. Vsi smo ljudje. Zato me obravnavajte kot človeka. ... Ne pa kot žival, za katero skrbite. (Ženska, TSI, DE.)

Etična praksa pomeni odgovornost za to, da smo v stiku z drugimi ljudmi, kar terja odzivnost in prostor za refleksijo. V okviru te strokovne radovednosti postavljanje vprašanj ni znak nevednosti, temveč sporočanje pristne zainteresiranosti za razumevanje in učenje.

Na področjih nasilja nad ženskami ter zlorabe in zanemarjanja otrok je za etično prakso ključno, da gradimo zaupne odnose: potrebna je zaupnost, če pa je v kakšnem primeru, situaciji ali poklicnem odnosu ne moremo zagotoviti, morata biti za interakcijo značilni predvsem transparentnost in iskrenost.

Etičnega dela s tistimi, ki potrebujejo zaščito in podporo, ne moremo oblikovati le tako, da se opiramo na pravila/smernice, temveč moramo to početi v dialogu z željami in potrebami posameznih oseb ter ob upoštevanju tega, kakšne bi bile lahko namerne ali nenamerne posledice različnih delovanj. Za etično prakso je nujno, da imamo možnost strokovne presoje, kajti le tako lahko upoštevamo potrebe in kontekste posameznih žensk, otrok ali družin.

Kultura/etnijska je le ena od perspektiv, ki jo uporabljamo strokovnjakinje, ko delamo z ženskami, otroki in družinami ter jih poskušamo razumeti in primerno intervenirati. In ta perspektiva mora biti bolj nekakšen kalejdoskop, ki dopušča, da vidimo tako enkratnost posameznikov in posameznic kot tudi raznolikost skupin.

Da bi ustvarili etično prakso, potrebujemo prostor za refleksijo o svojih dejanjih, svojih odnosih z ženskami, otroki in starši, svojih strokovnih stališčih, prepričanjih in referenčnih okvirih. Odprte razprave in učenje o strokovni etiki, intervizija in supervizija ter druge oblike podpore so torej bistvene za to, da postanemo in ostanemo etični, ko interveniramo v primerih nasilja nad ženskami in zlorabe otrok.

BIBLIOGRAFIJA

Barry, K. (1979), *Female Sexual Slavery*, New York University Press, New York.

Brison, S. (2002), *Aftermath: Violence and the Remaking of the Self*, Princeton University Press, Princeton.

Coy, M. & Sharp-Jeffs, N. (2016), »Changing our Heads«. Evaluation of the partnership between Shpresa Programme and Solace Women's Aid to develop a specialist service for Albanian Speaking Women experiencing violence in London, CWASU/Trust for London, London.

CULTURAL ENCOUNTERS IN INTERVENTIONS AGAINST VIOLENCE (CEINAV)

<http://ceinav-jrp.blogspot.de/>, <http://tinyurl.com/ceinavproject>

Ta tekst temelji na rezultatih triletnega raziskovalnega procesa petih raziskovalnih skupin, ki so sodelovale v empiričnem in teoretskem delu v štirih državah, v katerih govorijo štiri različne jezike. Glavni namen raziskave CEINAV (Kulturna srečevanja v intervencijah proti nasilju) je bil »oblikovati transnacionalna izhodišča za etične smernice dobre prakse«. Vsi člani in članice raziskovalnih skupin so v procesu izdelave teh smernic prispevali s številnimi idejami in sugestijami, ki so bistveno pripomogle k oblikovanju končnega rezultata.

Univerza v Osnabrücku, Nemčija

Prof. dr. Carol Hagemann-White (vodja projekta)

Bianca Grafe

Mirovni inštitut, Slovenija

Izr. prof. dr. Vlasta Jalušič

Dr. Veronika Bajt

Dr. Lana Zdravković

Katarina Vučko

Londonska Metropolitanska univerza, Združeno kraljestvo

Prof. Liz Kelly

Dr. Maddy Coy

Dr. Jackie Turner

Nicola Sharp

Univerza Poroto, Portugalska

Prof. Maria José Magalhães

Prof. Angelica Lima Cruz

Rita de Oliveira Barga Lopez, PhD

Raquel Helena Louro Felguerias

Vera Inês Costa Silva

Nemški inštitut za pomoč mladini in družinsko pravo (DIJuF), Nemčija

Dr. Thomas Meysen

Janna Beckmann

Projekt je bil financiran iz Sedmega okvirnega programa Evropske skupnosti za raziskave, tehnološki razvoj in predstavitvene dejavnosti po sporazumu o dodelitvi nepovratnih sredstev št. 291827. Projekt CEINAV finančno podpira skupni raziskovalni program HERA (www.heranet.info), ki ga sofinancirajo AHRC, AKA, BMBF prek PT-DLR, DASTI, ETAG, FCT, FNR, FNRS, FWF, FWO, HAZU, IRC, LMT, MHEST, NWO, NCN, RANNÍS, RCN, VR in Sedmega okvirnega programa Evropske skupnosti 2007–2013, natančneje, Programa za družbenoekonomske znanosti in humanistiko.